

تخیل در روزنامه نگاری

● علی ایلخانی پور

حرفه روزنامه نگاری را می توان از مهیج ترین مشاغل برشمرد. تنوع مطالب موجود در روزنامه اعم از ورزشی، هنری، سیاسی، اجتماعی و... از صفحات روزنامه جنگ متنوعی می سازد که هر بخش آن دارای زبان خاص خود می باشد و به تبع آن روزنامه نگار ورزشی با سبکی متفاوت از روزنامه نگار حوادث و... قلم می زند. شاید بتوان از اخبار و مطالب مندرج در جراید تقسیم بندی های متنوعی نمود، از جمله خبرهای سخت (Hard News) و خبرهای نرم (Soft News)، خبرهای سخت که شامل حوادث و رویدادهای با درجه حساسیت بالا می باشد، از جمله تصادف ها، قتل و... و خبرهای نرم که بیشتر مبتنی بر توصیف و گزارش است و به طور مفصل تری به یک رویداد می پردازد (Feature Story). به هر حال گزارش نویسی یکی از عمده ترین سرفصل های کاری یک روزنامه نگار است و می توان آن را به حوزه های متنوعی از جمله گزارش سفر، گزارش از شخص، گزارش خبری، روز توصیفی و... تسری داد.

اما آنچه در این میان حایز اهمیت است، نقش عنصر تخیل در روزنامه نگاری از جمله تهیه و تنظیم گزارش های توصیفی است. گزارش های توصیفی گزارش هایی هستند که به توصیف موضوع ها می پردازند. اینکه گفته می شود: گزارش نویسی، مرز میان واقعیت و داستان است بیشتر مربوط به گزارش های توصیفی

● حسین قندی. تخیل در روزنامه نگاری (شش گزارش و یک سفرنامه)، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه ها، توسط سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۳، ۱۶۰ صفحه، رقعی، شمیمز.

در روزنامه‌نگاری می‌توان چیزی را ندید، ولی براساس اطلاعات اندک از یک واقعیت (FACT) براساس تخیل به‌پردازش آن پرداخت

جهان معرفی نماید. شاخصه‌ای که دوسبک فرانسوی و امریکایی – انگلیسی را از هم متمایز می‌کند و منشأ دو گفتمان متفاوت در روزنامه‌نگاری شده است. وی در اثر خود به تشریح ابعاد روزنامه‌نگاری، داستان‌نویسی و ارتباط ادبیات و روزنامه‌نگاری و تأثیر و تأثر آنها می‌پردازد. قندی معتقد است: علمای برجسته غرب، روزنامه‌نگاران موفق هم بوده‌اند. وی با طرح شش گزارش و یک سفرنامه به معرفی نمونه‌هایی از آثار خود می‌پردازد که کارکرد عنصر خیال را در پردازش واقعیات بیرونی به نحوی مطلوب و جذاب مخاطب را مسحور می‌نماید.

اثر تخیل در روزنامه‌نگاری اولین کتابی است که به زبان فارسی، در حوزه روزنامه‌نگاری به طرح مقوله خیال در پردازش واقعیات بیرونی جهت تهیه گزارش خبری، ... می‌پردازد و سعی می‌کند نقش خیال، ذهنیت داستان‌پردازانه و خلاقیت ذهنی در روزنامه‌نگاری را واکاوی نماید. وی قصد دارد فنون پرورش خلاقیت ذهنی و تخیل را به روزنامه‌نگاران بیاموزد. هدف نویسنده بیان این مختصر است که در روزنامه‌نگاری می‌توان چیزی را ندید، ولی براساس اطلاعات اندک از یک واقعیت (FACT) براساس تخیل به‌پردازش آن پرداخت.

دغدغه ذهنی نویسنده کتاب که بیش از ده سال ذهن او را به خود مشغول کرده بود، وی را وادار می‌کند به مبحثی بپردازد که قریب به دو دهه است، به واسطه غلبه «روزنامه‌نگاری عینی» و عدم آشنایی کافی با اهمیت خلاقیت ذهنی، تصویرسازی و کارکرد تخیل، مهجور مانده است.

نویسنده در بخش نخست به تعریف از تخیل پرداخته و سعی می‌کند ریشه‌های پرورش این قوه خلاق و آفریننده را از اوان کودکی در انسان به نمایش بگذارد. وی به نقل از ویلبر شرام (Wilber|Schramm) یکی از دلایل جذابیت تلویزیون را، زندگی در جهانی تخیلی، و شرکت غیرمستقیم در حوادث مهیج،

از جمله ویژگی‌های این گزارش‌ها این است که اغلب برای موضوع‌ها و رخداد‌های طبیعی و حوادث کاربرد دارند و در این موارد دارای جنبه‌های اثربخش زیادی هستند. گزارشگران حرفه‌ای و نویسندگان این‌گونه گزارش‌ها باید دارای قدرت تخیل بالایی باشند و واقعیات و صحنه‌های گزارش را به گونه‌ای مورد پردازش قرار دهند که خواننده خود را در فضای گزارش حس کند و تمامی صحنه‌ها و تصاویر در ذهنش نقش بندد. به همین دلیل توصیه می‌شود دانشجویان یا خبرنگاران تازه‌کار برای تقویت قلم خود، حتماً مطالعه داستان و رمان را فراموش نکنند.^۱

حسین قندی دانش‌آموخته روزنامه‌نگاری و روابط بین‌الملل است که اکنون به کار روزنامه‌نگاری و تدریس این حرفه مشغول است. ایشان کار روزنامه‌نگاری را از سال ۱۳۴۹ آغاز کرده و سابقه همکاری با نشریات زیر را در کارنامه خود دارد: کیهان هوایی (۲۳ سال) ابرار (۶ سال)، اخبار (۳ سال)، جامعه و توس (کمتر از یک سال)، انتخاب (۶ سال). وی هم‌چنین مؤلف کتاب روزنامه‌نگاری نوین است که با هم‌راهی دکتر نعیم بدیعی نگاشته شده است و اصول مقاله‌نویسی را در کارنامه خود دارد.

این اثر سه بار تجدید چاپ شده است. تدوین ده‌ها مقاله و تدریس در دانشکده روابط بین‌الملل و مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها از دیگر سوابق علمی ایشان محسوب می‌شود.

بررسی اثر

تألیف این اثر را به زبان فارسی که در نوع خود منحصر بفرد است به مؤلف ارجمند تبریک می‌گوییم. کتاب تخیل در روزنامه‌نگاری ضمن بررسی مفهوم تخیل به ریشه‌های آن در متون کهن از جمله افسانه، قصه و شعر و در عین حال به جست‌وجوی این عنصر در ادبیات معاصر، داستان و رمان می‌پردازد. نویسنده سعی می‌کند عنصر خیال را به عنوان وجه تمایز دوسبک عمده روزنامه‌نگاری در

این نوع مقاله برمی‌شمارد. در این مقاله‌ها نیز تخیل غیرواقعی نیست. تخیلی مجاز است که خواننده بتواند با آن ارتباط برقرار کند، حس کند و حتی ببیند، تخیل مجاز دور از ذهن نیست و در باور خواننده می‌گنجد! (همان، صفحه ۴۶). به اعتقاد نگارنده تخیل در روزنامه‌نگاری – به ویژه گزارش نویسی – تابعی بی‌چون و چرا از هسته اصلی واقعیت و حجم، ظرفیت و ثقل واقعیت است. واقعیت به مثابه جوهر و ماهیت است نه صورت و شکل (همان، ص ۵۲). هم چنین تأکید می‌کند که این تخیل است که در خدمت واقعیت است، نه واقعیت در خدمت تخیل (همان، ص ۵۳). در این اثر زبان روزنامه‌نگاری و خبرنگاری در سراسر جهان ثابت فرض شده است

اعتقاد نگارنده تخیل در

روزنامه‌نگاری – به ویژه

گزارش نویسی – تابعی

بی‌چون و چرا از هسته اصلی

واقعیت و حجم، ظرفیت و ثقل

واقعیت است

بدین ترتیب به عقیده مؤلف تفاوت اخبار و گزارش‌ها را باید در نحوه کاربرد قوه تخیل جست‌وجو کرد.

بخش سوم کتاب به بررسی گزارش‌هایی می‌پردازد که تجربه نویسندگان را در محورهای مختلف کتاب در صحنه عمل به نمایش می‌گذارد. وی سعی می‌کند مباحث تئوریک و نظری خود را براساس مصادیق عینی، تجربی و مثال‌هایی گویا در مورد اینکه چگونه می‌توان به واقعیت رنگ تخیل زد و در عین حال از حقیقت هم فاصله نگرفت بیان می‌کند. وی در قالب شش گزارش که تمامی آنها رگه‌هایی از حقیقت بر پایه یک سطح خبر، یا دریافت نامه‌ای از دختری به نام الهام ج. از امریکا، چند گفت‌وگو با کودکانی در مرکز اصلاح و تربیت و... هر یک برای نویسنده دستمایه‌ای شده است تا به خلق گزارش‌هایی که پردازش دلپذیر آنها در کنار عنصر خیال مخاطب را مجذوب می‌کند بپردازد.

در بخش چهارم کتاب سفرنامه‌ای تحت عنوان «در شرقی‌ترین

عنوان می‌کند (تخیل در روزنامه‌نگاری، ص ۱۲). وی سعی می‌کند با آوردن شواهدی از متون کهن از جمله افسانه، قصه و نظم پارسی به خواننده نشان دهد که تخیل چگونه می‌تواند اعجاز ایجاد کند و با تصویرسازی قوی تا عمق ذهن و فکر مخاطب نفوذ کند. در پایان بخش اول، او آثاری را معرفی می‌نماید که خواندن آنها می‌تواند قدرت تخیل همراه با تصویرسازی را تقویت کند.

در بخش دوم کتاب نویسنده ضمن تمایز قائل شدن بین روزنامه‌نگاری عینی و ذهنی تخیل را وجه تمایز این دو سبک معرفی می‌کند. توضیحات قندی بیشتر داستان‌گویی براساس واقعیت یا فضا سازی را به ذهن متبادر می‌کند. وی خاطر نشان می‌کند: «آنچه منظور و مراد کتاب از واژه تخیل است، معادل انگلیسی Fiction، به معنی افسانه، قصه و داستان است در فرهنگ روزنامه‌نگاری در امریکا و انگلیس نوشتن خبر (News) یا گزارش (Report) از یک رویداد را ماجرا یا داستان (Story) هم می‌گویند، به همین دلیل ساختن و پردازش یک خبر یا گزارش، شکل روایی و ماجرا (Story) نام دارد این داستان (Fiction) مورد نظر بحث این کتاب است.» (کتاب هفته، شماره ۱۸۳)

در ادامه این بخش، پرورش تخیل در روزنامه‌نگاری بررسی می‌شود. نقش مهم آن در بازسازی صحنه‌ها و رویدادها، خصوصاً در روزنامه‌نگاری برای صفحات حوادث بررسی می‌شود، تا آنجا که خبرنگاری که خود شاهد ماجرا یا رویدادی نبوده است، با استفاده از قدرت تخیل خود، به گونه‌ای ماجرا را به تصویر می‌کشد که خواننده (مخاطب) آن را واقعی می‌پندارد (تخیل در روزنامه‌نگاری، صفحه ۳۲).

نگارنده معتقد است اساس کار روزنامه‌نگاری به ادبیات و داستان نویسی بازمی‌گردد. وی از ارنست همینگوی، امیل زولا، بالزاک، و... نام می‌برد که از روزنامه‌نگاری به ادبیات داستانی روی آورده‌اند. به اعتقاد وی قرابت ادبیات و روزنامه‌نگاری به قدری است که از اواخر دهه ۹۰ میلادی درسی به نام «ادبیات و روزنامه‌نگاری» تدریس می‌شود. در ادامه مؤلف به واکاوی تخیل در مقاله و گزارش مطبوعاتی می‌پردازد. وی نوعی از مقاله‌ها را معرفی می‌کند با عنوان زیر مقاله‌های وصفی، مقاله‌های تخیلی و داستانی که براساس تخیل موضوع خبری را پرورش می‌دهد.

وی تخیل و تصویرسازی که در تلفیق با استعداد و قریحه نویسنده‌گی به صورت طرح یا داستان‌گونه درمی‌آید را از ویژگی‌های

قدرت اثر خود می‌افزود - حتی در همان گزارش‌ها که حاصل تجربیات شخصی ایشان است، منظم، علمی و دقیق به نقد و تحلیل گزارش‌ها نپرداخته‌اند. خواندن شرح گزارش‌ها این مطلب را القا می‌کند که تخیل فقط پروراندن و شاخ و برگ دادن به برش هر چند کوچک از واقعیت است، اما به اعتقاد منتقد، سازوکاری که نقش بسیار اساسی در تخیل دارد، فقط پروراندن نیست، بلکه حذف، دگرگونی، ترکیب تصاویر ذهنی بر اساس میل و عاطفه انسانی است. البته اضافه کردن عناصری خیال‌انگیز به واقعیت هم باید بدان اضافه کرد. در ابتدای اثر - فصل نخست - وقتی نگارنده مخاطب را به جست‌وجوی عنصر خیال در متون کهن و معاصر دعوت می‌کند، ای کاش تفاوت ظریف و مهم عنصر خیال در این دو حوزه مدرن و کلاسیک را هم خاطر نشان می‌کردند. در افسانه‌های کهن که مربوط به عصر روایت‌های شفاهی است، خود آگاهی تجربه‌ها، آرزوها و عواطف جمعی در تخیل بازتاب یافته‌اند. در حالی که در آثار نو، تخیل هنری بیشتر بر اساس سلیقه هنرمند آرزوها و عواطف و تجربه‌های فردی اوشکل می‌گیرند. (ر.ک. «تطبیق کیفیت تخیل در افسانه‌های کهن و نو»، محمد محمدی، پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان، شماره ۱۰)

به عنوان حسن ختام برخی منابع انگلیسی که مؤلف می‌تواند در اثر بعدی به آنها مراجعه نماید ذکر می‌گردد:

- *From fact to fiction: Journalism and Imaginative writing in America* by shelly fisher fishkir, oxford university press 1988.

- *Fables of fact: The new Journalism as new fiction* by john, Hellmann, university of north carollina press 1977.

- *Fact and fiction: the new journalism and the Non fiction novel* by john H. Hallowell, 1977

پانویس:

۱. احمد توکلی. گزارش نویسی در مطبوعات، تهران: مؤسسه ایران،

۱۳۷۶.

شرق زمین بوی تند غرب می‌آید» همان مؤلفه‌های تصویرسازی در روزنامه‌نگاری، فضا سازی و داستان گویی مبتنی بر تخیل ممزوج با واقعیت مطرح می‌شود. عناصری که این سفرنامه نمونه‌ای برای فهم بهتر آن است.

اثر استاد قندی در قالب یک کتاب، مشابه فارسی ندارد، در واقع کتابی که به طور مستقل با دستمایه تخیل در روزنامه‌نگاری تدوین شده باشد، به جز اثر ایشان در بازار موجود نیست. در چاپ‌های دیگر این اثر ممکن است جلد دوم یا سوم هم به کتاب موجود اضافه شود یا مقوله تخیل در روزنامه‌نگاری با همکاری اساتید صاحب نظر به صورت جامع تر و از زوایای دید بیشتری بررسی شود. (ر.ک. دیدار با حسین قندی، کتاب هفته، شماره ۱۸۳).

در پایان ضمن تقدیر و تشکر از مؤلف برخی ایرادهای موجود در اثر بررسی می‌شود. نخست منابع موجود و مورد استفاده در اثر باید مورد توجه قرار گیرد. منابع مورد استفاده در این اثر محدود است - تنها شش منبع - که اگر بخواهیم آنها را به تناسب موضوع اصلی کتاب به اصلی و فرعی تقسیم بندی نماییم، تقریباً هیچ کدام به طور تخصصی به موضوع تخیل در روزنامه‌نگاری نپرداخته‌اند؟! با همین منابع اندک که بیشتر هم متعلق به دهه‌های ۵۰، ۶۰، ۸۰ میلادی می‌باشند. در حالی که نویسندگانی که زعم خویش توصیف و تصویرسازی را رکن اصلی در روزنامه‌نگاری فرانسوی می‌دانند، پس شایسته بود از منابع انگلیسی و فرانسوی بیشتری استفاده می‌شد. از سویی نویسندگانی که مطرح کردن خیال (Fiction) در روزنامه‌نگاری امری کلاسیک از دهه ۷۰ به این سو اشاره می‌کند و این موضوع را یک روند ارزیابی می‌کند که شایسته بود از منابع انگلیسی از دهه ۷۰ به این سو تولید شده و مدنظر ایشان بوده است استفاده می‌کردند.

در کتاب از نویسندگان مطرحی در حوزه ادبیات نام برده شده که روزنامه‌نگار هم بوده‌اند، ولی نویسندگانی که به طور سطحی از این مطلب عبور کرده و شواهد قوی از ارتباط این دو حوزه (ادبیات - روزنامه‌نگاری) در آثار نویسندگان مطرحی چون همینگوی، چارلز دیکنز و... نویسندگانی که نام برده، مطرح نکرده است.

شواهد کتاب بیشتر مبتنی بر تجربیات شخصی نگارنده‌اند و تقریباً فنون چندانی برای پرورش تخیل به نو قلم‌ان ارائه نشده است. ای کاش نگارنده به جای توصیه به خواندن، مهارت‌هایی را برای افزایش قوه تخیل ارائه می‌کرد و با آوردن تمرین‌های عملی به